

Právní reflexe pojmu informační společnosti*

Radim Polčák**

Pojem informační společnosti

Vydeme-li ze skutečnosti, že unikátní funkcí informace je organizovat systémy, tj. čelit vzrůstu jejich entropie¹, docházíme k závěru, že předpokladem organizované společnosti je její informovanost. Informační infrastruktura tedy v tomto smyslu slouží jako technické zázemí využitelné k šíření organizujících informací. Kvalita této infrastruktury a jejího obsahu pak nutně určuje i míru efektivity organizačních mechanismů.

Přístupů ke struktuře pojmu informační společnosti je nespočet². Pro potřeby tohoto textu přistoupíme k pojmu informační společnosti ze dvou perspektiv, a to kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní vymezení ji pojímá jako společenství, v němž je technicky umožněna bezproblémová a neomezená tvorba, distribuce a výměna informací³. Je to tedy společenství, jehož jednotliví členové jsou spojeni informačními kanály, které jim umožňují volně komunikovat⁴. Obdobně jsou pak jednotlivci spojeni i s autoritami, typicky s orgány veřejné moci⁵, a mohou tak bez prodlení a bez omezení přijímat autoritativní (regulující) informace nebo se účastnit legitimačních procesů.

Kvantitativní pojetí informační společnosti je tedy zaměřeno především na informační infrastrukturu a všimá si na prvním místě rozvoje a dostupnosti⁶ technických prostředků tvorby, přenosu a zpracování informací. Typické pro tento typ nazírání informační společnosti pak je používání kvantifikovatelných kritérií, jako například datových objemů, počtu uživatelů, rychlosti strojového zpracování, propustnosti komunikačních linek apod.

Zvláštním typem kvantitativního pojetí informační společnosti je to, které se vedle technicky podporované komunikace zaměřuje též na automatizované zpracování informací⁷. Centrálním momentem tohoto pojetí je procesor, tedy automat schopný rychlého zpracování (transformace) velkého množství informací. Informační společnost se pak touto optikou jeví nejen jako společenství užívající technologií k výměně informací mezi jednotlivými jeho členy, ale též jako societa, která disponuje technologiemi samostatně zpracovávajícími a vytvářejícími informace. Jednoduše řečeno není touto optikou viděn počítač či informační síť jen jako médium, ale jako informační subjekt, který informace přijímá, přetváří či přímo vytváří.

Rozdíl mezi komunikací a transformací informace můžeme ilustrovat na příkladu použití ICT v justici⁸. Bereme-li informační technologie jen jako prostředek vzájemné komunikace, bude soud využívat služeb informační společnosti například pro komunikaci s účastníky nebo vlastní administrativu, pro vedení ekonomické či personální agendy, pro vedení spisu apod. Přijmeme-li však tezi, že součástí informační struktury soudu má být i procesor informací, otevíráme tím možnost automatizovaného zpracování rozhodovacích činností od relativně jednoduchých až po složité. Čím složitější je však proces zpracování informace, tím více mají právníci tendenci hovořit nikoli o automatizaci ale pouze o asistenci příslušnému rozhodovacímu procesu⁹.

Informační společnost v kvantitativním či infrastrukturním smyslu, přestože je tohoto pojmu v současné době zhusta používáno k označování konkrétních společenství či států, je ideální kategorií. Ideál dokonalé vzájemné informovanosti je přitom nedosažitelný. Hovoříme-li tedy dnes o informační společnosti například v souvislosti s penetrací službami operátorů mobilní telefonie, nelze pominout skutečnost, že tyto služby jsou způsobilé k přenášení jen velmi omezeného rozsahu sdělení, ať co do jeho kvality nebo kvantity. Podobně ani internet neposkytuje i přes již běžně dostupné možnosti širokopásmového přístupu zdaleka plnou informovanost jeho uživatelů – i zde jsou dobře zřetelné technologické limity, které se budou sice do budoucna významně posouvat, nikdy však zcela nevymizí.

Zatímco kvantitativní pohled na informační společnost se soustředí na infrastrukturu a technologie ke tvorbě, zpracování a distribuci informací, je kvalitativní či též obsahové vymezení informační společnosti zaměřeno na její obsah, tj. na kvalitu informací¹⁰. Za informační společnost pak můžeme považovat takové společenství, které výše naznačené infrastruktury skutečně¹¹ a plně využívá k tvorbě, zpracování a komunikaci informací. Ideál informační společnosti je tedy postaven na předpokladu, že její členové nejenže plně využívají dokonalé informační infrastruktury, ale že jejím prostřednictvím komunikují skutečné informace (tedy sdělení způsobilá snižovat entropii). Tento pohled na informační společnost se tak zaměřuje především na to, jak kvalitní je informační výměna a jaký je její následný organizační efekt.

Spojíme-li oba zmíněné pohledy, docházíme k ideálu společnosti, v níž neomezeně probíhá tvorba, zapro-

vání a distribuce informací. Dokonalá informační společnost je tudíž společenstvím s plnou mírou vnitřní informovanosti. Jako synonymum pro výraz „informační“ můžeme tedy v tomto případě použít pojmu „organizovaná.“

Oba pohledy na informační společnost jsou pro dosažení ideálu organizované společnosti srovnatelně relevantní. Nelze tedy, jak bývá často běžné, zaměřit pozornost veřejnosti a alokaci zdrojů například pouze na budování infrastruktury bez toho, aby současně probíhal vývoj mechanismů k podpoře informačních aktivit a ochraně před balastem nebo chaotizujícími elementy¹². Naopak samozřejmě nelze ani investovat společenské úsilí a zdroje do tvorby kvalitního informačního obsahu bez toho, aby byly zajištěny technologie k jeho odpovídající komunikaci.

Přes právě uvedené bývá kvalitativním pohledům na ideál informační společnosti věnována nesrovnatelně menší pozornost, než je tomu u přístupů kvantitativních. Zatímco se tedy otázkou budování informační společnosti razantně zabývají disciplíny, jako jsou informatika nebo ekonomie, zůstávají kvalitativní obory jako právní věda, filozofie či sociologie stát stranou, to povětšinou z vlastní viny. Výsledkem pak je výše naznačená situace, kdy společnost sice disponuje kvalitní infrastrukturou a službami, ty jsou však zatíženy balastním nebo dokonce chaotizujícím obsahem. Paradoxně pak dokonce může dojít i k tomu, že kvalitní informační infrastruktura nepřispívá k organizaci společnosti, ale naopak tím, že jsou jejím prostřednictvím šířeny chaotizující informace, zvyšuje míru společenské entropie (tj. nepořádku).

Následující příklad nelze v žádném případě pokládat za důkaz toho, že celosvětová informační síť obecně přispívá k chaotizaci společnosti. V konkrétních případech, kdy je informační infrastruktura používána bez souvislosti s právními, morálními, sociálními či třeba náboženskými pravidly, však může docházet k efektu, kdy kvantitativně se rozvíjející technologie bohatě živí prudký rozvoj nežádoucích společenských jevů. Informační síť tak může sloužit k rozvoji obchodu s dětskou pornografií, tvorbě a koordinaci mezinárodních zločineckých nebo teroristických sítí apod. Tyto aktivity často zaznamenávají prudký rozvoj právě díky možnosti využívat infrastrukturu informační společnosti či jsou dokonce na této infrastruktuře bytostně závislé.

Vzhledem k tomu, že se nikdy nepodaří kvantitu a kvalitu informační společnosti, respektive příslušné aktivity vedoucí k jejich rozvoji, plně vyvážit, je třeba řešit otázku priority v časovém sledu a přidělování zdrojů. Taková otázka se jeví na první pohled obdobně jako problém se slepicí a vejcem – v tomto případě máme totiž rozhodnout, zda je třeba nejprve investovat do rozvoje odpovídající infrastruktury a následně korigovat či tříbit její využití nebo naopak nejprve vytvořit ochranné mechanismy, regulační či samoorganizační

modely a teprve pak těmto mechanismům přidělit odpovídající technologie a infrastrukturu.

Přesto, že má tento text právní charakter a následné tvrzení může vyznít jako střelba do vlastních řad, domníváme se, že prioritou by i nadále měla zůstat kvantita. Argumentem k takovému tvrzení jsou četné příklady z praxe, kdy i v silně regulovaných společnostech dochází následkem nasazení informačních a komunikačních technologií k vývoji, který žádá z kvalitativních disciplin nebyla schopná dříve předpovědět¹³. Přirozený vývoj¹⁴ jde tedy často za hranice představitosti a kvalitativní disciplíny tak prostě nejsou s to vymezit budoucí problémy a navrhnout jejich řešení¹⁵. I v případech, kdy je možné předpovědět existenci určité informační technologie, tak jen zřídka můžeme předvídat, k jakým účelům (roz. ke zpracování či komunikaci jakých informací) jí bude nakonec užito.

Pionýrský charakter a nepředvídatelnost efektu vývoje informačních technologií můžeme přirovnat k základnímu výzkumu. Ani ten totiž často nepřináší výsledky, jejichž využití by šlo předem předpovědět nebo dokonce regulovat. To, zda základní výzkum přinesl nějaké ovoce nebo nikoli, tedy zpravidla nelze zhodnotit předem ale mnohdy až s odstupem mnoha let po jeho ukončení. Trefné srovnání s historickým vývojem přináší v tomto směru Stephen Saxby, když poukazuje na vývoj právního názoru na elektrickou energii¹⁶. Původně chápána právem jako zdroj světla, stala se později mnohem univerzálněji použitelnou kontrolovanou přírodní silou, jejíž využití šlo daleko za hranice představitosti nejen vědců, ale samozřejmě i filozofů nebo právníků.

Správnost důrazu na kvantitu je dle našeho názoru v tomto případě možné podpořit i poukazem na základní teleologii příslušných technických řešení. Smyslem vývoje informačních technologií je totiž usnadnit vzájemnou komunikaci účastníků společenského života. Tato teleologie přitom bez problémů projde testem kvalitativních disciplin, přičemž je třeba přiznat, že jakékoli podrobnosti jejich následného nasazení nemohou být těmito obory předvídaný nebo hodnoceny a o to méně pak ani předpisovány či omezovány.

Přirozeně hodnotová povaha informační společnosti

Informační systémy z podstaty přebírají generické znaky svého základního elementu, tj. informace. Výše jsme konstatovali, že základní teleologií budování informační společnosti je instalace mechanismů k bezproblémovému vytváření, zpracovávání a předávání informací mezi jednotlivými účastníky společenského života. Je-li pak základním smyslem existence informace působit proti entropii, je i smyslem existence informačních technologií v konečném důsledku organizační (protientropický) efekt.

Informaci však můžeme vidět nejen jako opak entropie ale též jako nositelku života. Díky informaci tedy život nepodléhá entropii, ale má schopnost se naopak vyvíjet a adaptovat se na změnu podmínek. Není to však analýza samotného elementu, tj. informace, která nás dovádí k tomuto poznání, ale studium systému jako celku komplexním pohledem. Z něj pak můžeme vyčíst přirozené vlastnosti informace, které z informačních systémů libovolného charakteru vytvářejí místa, kde „život nachází svůj domov.“

Informaci jako nositelku života identifikovala v raném stadiu vývoje kybernetika. Její zakladatel Norbert Wiener k tomu uvádí¹⁷: „Vesmír jako celek projevuje sklon k zániku, existují jisté lokální enklávy, jejichž vývojová tendence, jak se zdá, je protichůdná vývojovým tendencím celého vesmíru, a v nichž se projevuje omezená a dočasná tendence k růstu a organizovanosti. A právě v některé z těchto enkláv nachází život svůj domov.“

Nikoli teoreticky ale empiricky dospíváme k překvapivému závěru, že informační společnost není *per se* bezhodnotová. Bez ohledu na region či politické pozadí můžeme vidět, že tam, kde není vzájemně výměně informací bráněno, dochází prostřednictvím budování fyzické a logické informační infrastruktury a jejího následného naplnění obsahem k rozvoji přirozených základních společenských hodnot. Aniž by bylo třeba tyto hodnoty do informační společnosti aktivně vnášet, objevují se na pozadí běžné každodenní komunikace. Analýzou informační výměny, ať už se jedná o komunikaci informací o počasí, výměnu pozdravů, sdělení si novinek z rodinného života nebo rad ke zkouškám, tak dospíváme k závěru, že jako důsledek této partikulární komunikace nastávají komplexní tendence k rovnosti, slušnosti, pořádku, solidaritě apod.¹⁸

Z uvedeného vyplývá poněkud pompézní přesto však racionální závěr, že nechat jednotlivce volně komunikovat znamená mimo jiné dát prostor k rozvoji základním hodnotám lidské společnosti. Paradoxní je tento závěr v tom, že informační infrastruktura a wienerovská matematicko-logická metodika zpracování informací jsou samy o sobě bezhodnotové. Skutečnost, že má s jejich pomocí vytvořená informační společnost silně hodnotový charakter, pak vede k úvaze, že tyto hodnoty jsou komplexním projevem informace a zároveň jejím nevyjádřeným, přesto však přirozeným obsahem. Stejně, jako jsme dali výše informaci do souvislosti se životem, můžeme ji tedy nyní dát do souvislosti se základními hodnotami lidské společnosti¹⁹.

Výše naznačené přirozené souvislosti nejsou samozřejmě chtěné v politických systémech založených na autoritářské vládě a potlačování uvedených hodnot. Autoritářským režimům přitom netrvalo dlouho pochopit, že volná výměna informací znamená přímé ohrožení nesvobodného státního zřízení. Je tedy nasnadě, že se nyní v zemích s autoritářskou formou vlády setkáváme s maximálním omezováním jinde běžných mož-

ností vzájemné mezilidské komunikace, jakými jsou například nejrůznější služby celosvětové sítě internet. Tam, kde z faktických důvodů nelze lidem zamezit v přístupu k informační infrastruktuře, se pak režim snaží alespoň vzájemnou informační výměnu monitorovat a zasahovat v situacích, kdy tato vede k explicitním projevům výše zmíněných komplexních efektů, tj. např. základních práv. Přirozenost informace je však i v těchto případech tak silná, že pokud je to alespoň trochu možné, jsou informační kanály udržovány a informace jimi v maximální možné míře proudí.

Příkladem může být fungování občanských informačních struktur v zemích, jako jsou Kuba nebo Čína. Sám, byť cíleně omezený, přístup veřejnosti k informačním technologiím způsobuje, že zde i přes restriktce dochází k vzájemnému informování a následnému rozvoji přirozených společenských hodnot. I přes silné informační embargo se tak příkladně na jaře roku 2008 dostaly k západním médiím relativně konkrétní informace o nepokojích v Tibetu.

Za povšimnutí stojí v této souvislosti skutečnost, že přímá podpora rozvoje základních společenských hodnot nebývá při použití služeb informační společnosti příliš úspěšná. Účastníky informační výměny obvykle nezajímají diskuse vedené o svobodě projevu nebo pluralitě politických názorů. Namísto toho si spíše chtějí vyměňovat informace o módních výstřelcích, hudbě, sportu, sexu apod. Servery financované organizacemi podporujícími rozvoj informační společnosti, jejichž cílem je podpořit rozvoj základních společenských hodnot v nesvobodném světě, tedy obvykle zaznamenávají jen minimální zájem uživatelů²⁰.

Přestože je však odezva na přímou podporu základních hodnot v prostředí informační společnosti mizivá či uměle vytvářená, můžeme existenci a růst těchto hodnot prostě empiricky konstatovat jako komplexní efekt populárních služeb. Každý příspěvek do diskuse pod článkem o fotbalovém utkání či každý sdílený soubor s populární skladbou tedy přispívají k rozvoji komplexních efektů, jakými jsou například svoboda projevu nebo solidarita. Tím se právě v informační společnosti projevuje přirozenost informace jako základní jednotky organizace ale též jako nositelky života.

Strategie budování evropské informační společnosti

Nutnost strategického přístupu vrcholných orgánů ES k problematice budování informační společnosti konstatovala a argumentovala takzvaná Bangemannova zpráva z června roku 1994²¹. Touto zprávou byly prakticky založeny aktivity Společenství směřující k budování informační společnosti na nejvyšší úrovni.

V dokumentu se doslova uvádí: „Technologický pokrok nám nyní otevírá možnost zpracovávat, ukládat,

získávat a komunikovat informace v jakékoli formě – ústní, písemné nebo vizuální – bez omezení daného vzdáleností, časem či velikostí. Tato revoluce přináší velkolepé možnosti lidské inteligenci a zakládá zdroj, který mění způsob, jímž společně pracujeme a žijeme. Evropa se již na této revoluci podílí, ale přístupem, který je stále příliš roztržitý a který by mohl omezit očekávané přínosy. Informační společnost je prostředkem k dosažení hned tolika z cílů Unie. Musíme jej užít správně a hned teď.“

V návaznosti na aktuálně populární myšlenkové směry se podpora budování evropské informační společnosti zaměřila především na její kvantitativní stránku, ekonomický potenciál a dále pak na vybrané partikulární aspekty společenského života, tj. především na zdravotnictví a veřejnou správu. Takové zaměření můžeme vyčíst z řady pozičních dokumentů Evropské Komise, z nich nejdůležitějšími byly tzv. Lisabonská strategie²² a na ni navazující strategické dokumenty eEurope 2002 a eEurope 2005. Základní směry podpory informační společnosti byly shrnuty do první verze eEurope 2002 následovně:

- Dostupnější a bezpečnější internet (levnější a rychlejší připojení, rychlejší internet pro vědecké pracovníky a studenty, výstavba zabezpečených sítí)
- Lidské zdroje (práce s mládeží, budování znalostní ekonomiky, zapojení občanů do znalostní ekonomiky)
- Podpora využití internetu (podpora e-commerce, e-governmentu, e-health, podpora tvorby evropského obsahu pro globální síť, inteligentní dopravní systémy)

Přestože se prioritní osy ve strategickém dokumentu eEurope 2005 mírně pozměnily, i nadále se strategie rozvoje informační společnosti soustředila především na její kvantitativní stránku. Aktuálním pozičním dokumentem k implementaci Lisabonské strategie se pak stalo Sdělení Komise Evropskému parlamentu č. KOM(2008) 594 týkající se budoucích sítí a internetu. V tomto dokumentu se Komise nadále hlásí ke kvantitativnímu přístupu, je zde však již patrný posun k důkladnějšímu zohlednění kvalitativních otázek a problémů. Za hlavní výzvy do budoucna byly označeny:

- Vysokorychlostní širokopásmové připojení
- Podpora tržního prostředí a soutěže na technologickém trhu
- Přehodnocení kvality absolutních práv k informacím²³
- Sémantický internet (podpora výstavby sítí nové generace založené na sémantických principech)
- Bezpečnost a ochrana soukromí²⁴

Z výše uvedeného lze jasně vyčíst přenos důrazu od prostého budování komunikační infrastruktury ke komplexní podpoře rozvoje informační společnosti. Do středu zájmu se tak dostávají například sémantické aspekty informační výměny, jejichž podpora má přinést především snížení redundantních informačních toků, zvýšení efektivity informační výměny a tím i vyčištění informační společnosti od balastní informační zátěže.

O pár měsíců dříve, než bylo přijato výše zmíněné Sdělení, formuloval svoji strategickou pozici k rozvoji obsahu v informační společnosti ve formě usnesení i Evropský parlament. Toto usnesení se zabývá především otázkami souvisejícími s tvorbou a šířením kulturního obsahu, některé jeho momenty mají však mnohem širší dosah, a to dokonce i mimo obor informační společnosti.

Z jednotlivých ustanovení vybíráme:

Evropský parlament

17. v souvislosti s rychlým technologickým vývojem a vývojem trhu a s cílem zajistit, aby měl kulturní průmysl a tvůrci obecně prospěch z vývoje digitálních platform, naléhavě žádá Komisi, aby přezkoumala zásadní otázku duševního vlastnictví s ohledem na kulturní a hospodářské aspekty a aby v zájmu zachování rovnováhy mezi možnostmi přístupu ke kulturním aktivitám a obsahům a duševním vlastnictvím, která zaručí spravedlivou a účinnou odměnu všem kategoriím držitelů práv, skutečný výběr pro spotřebitele a kulturní rozmanitost, vyzvala všechny aktéry působící v tomto odvětví, zejména telekomunikační operátory a poskytovatele internetových služeb, ke společnému nalezení řešení, jež by byla spravedlivá pro velké i malé zúčastněné subjekty; v tomto ohledu upozorňuje na skutečnost, že kriminalizace spotřebitelů, kteří neusilují o zisk, za účelem boje proti počítačovému pirátství není vhodným řešením;

20. vyzývá Komisi, aby uznala, že internet zcela změnil tradiční způsoby užívání kulturních výrobků a služeb a že je zásadní zaručit bezproblémový přístup ke kulturnímu internetovému obsahu a rozmanitost kulturní tvorby přesahující pouhou průmyslovou a komerční logiku a kromě toho také zajistit spravedlivou odměnu pro všechny kategorie držitelů práv;

26. zdůrazňuje význam bezplatných informačních infrastruktur, jako je WorldWideWeb, které jsou založeny na modelech otevřené účasti a otevřených standardech, pro evropské kreativní odvětví a žádá Komisi, aby předložila strategii pro otevřenější a interoperabilnější informační infrastruktury;

Z výše uvedených pozičních a strategických iniciativ můžeme tedy formulovat základní otázky rozvoje evropské informační společnosti následovně:

Kvantitativní otázky:

- Dostupnost služeb informační společnosti, především širokopásmového připojení k internetu (s důrazem na rozvoj venkovských oblastí)
- Rozvoj stávajících a tvorba nových odvětví informačního průmyslu a znalostní ekonomiky
- Implementace ICT v komunikaci mezi státem a občanem resp. mezi občanem a službami, na jejichž poskytování je veřejný zájem (zdravotnictví, krizová intervence apod.)
- Ochrana komunikační infrastruktury

Kvalitativní otázky:

- Modifikace absolutních práv k informacím (především autorského práva)
- Ochrana informací (především ochrana soukromí a osobních údajů)
- Vzdělávání a motivace občanů k využívání ICT (formou přímých aktivit nebo zprostředkované formou zvýšené právní ochrany – např. u elektronických platebních prostředků, distanční spotřebitelské kontraktace apod.)
- Podpora kvalitativně nových forem komunikace s důrazem na sémanticky orientované služby

Vzhledem k tomu, že řešení kvalitativních otázek rozvoje informační společnosti představuje relativně novou agendu, dochází v této oblasti neustále k vyjasňování a změnám politických pozic. Problematické zkušenosti s aplikací práva duševního vlastnictví, ochrany osobních údajů nebo například právního rámce pro další využití informací veřejného sektoru tak vedou k postupnému přehodnocování právního řádu informační společnosti. Pro právo tato situace, kdy dochází v relativně rychlém sledu často i k zásadním změnám klíčových právních institutů,²⁵ není příznivá. Jakékoli zásadní změny nebo doplnění právního řádu (nikoli jen legislativy) informační společnosti totiž vyžadují čas, který však často přesahuje životní cyklus příslušných změn. Otázkou pak je, zda je vůbec evropské právo se svým konzervatismem a pomalostí vůbec s to stačit technologickému vývoji informační společnosti. Někteří autoři v této souvislosti dokonce formulují tezi „příliš letargického práva“²⁶ jako důvodu legitimacy technicko-ekonomických opatření suplujících líný, nemohoucí či dýchavičný mechanismus právní regulace.

Druhým problematickým momentem strategie evropského práva pro informační společnost je pak jeho častý proaktivní a regulační charakter²⁷. Lze v tomto směru vysledovat obecnou tendenci evropského právo-tvůrce regulovat informační společnost namísto její motivace či cílené ochrany *a posteriori*. Evropské právo pro informační společnost je tedy často budováno na predikcích normativních potřeb a jejich preventivním ošetřování²⁸ namísto toho, aby právo-tvůrce sledoval

technologický a společenský vývoj a reagoval až následně na výskyt problematických (chaotizujících) elementů.

Nelze samozřejmě v této souvislosti formulovat a argumentovat jednoznačný názor na vhodnost spíše proaktivního nebo naopak protektivního přístupu právo-tvůrce (viz výše). Řada praktických příkladů nás však vede k úvaze, že tam, kde je smyslem regulace docílit rozvoje systému služeb informační společnosti nebo zkvalitnit informační obsah, nebývá proaktivní státní regulace zrovna ideálním instrumentem.

Strategie budování informační společnosti v ČR

Česká republika se ještě před vstupem do EU v otázkách souvisejících s informační společností bohatě inspirovala evropskými aktivitami. Orgánem, jemuž byla svěřena gesce nad politikou informační společnosti, se stalo Ministerstvo informatiky. Ani přes snahu představitelů tohoto v mnoha směrech unikátního orgánu se však nepodařilo překročit stín evropských aktivit a tak tento úřad prakticky pouze doháněl vývoj ve starých státech EU. Na poli legislativy pak byla situace ještě o něco horší, když byl právní řád pro českou informační společnost vytvářen prakticky pouze překládáním evropských směrnic a jejich následným vydáním ve formě zákonů²⁹.

Jednotlivým momentem podpory rozvoje informační společnosti v České republice je tradičně ekonomický přístup. Kvalita a efektivita informační společnosti tak bývá určována na základě ekonomických ukazatelů, jimiž jsou příkladně hrubý obrát služeb informační společnosti, podíl těchto služeb na HDP, nejrůznější ukazatele zaměstnanosti, apod. Pojem informační společnosti tak bývá v České republice ztotožňován s pojmem znalostní společnosti či znalostní ekonomiky³⁰.

Nejdůležitějšími strategickými dokumenty byly komplexní vládní program e-Česko 2006³¹ a dále pak dřívější partikulární strategické dokumenty zpracované Ministerstvem informatiky, z nichž vybíráme především Bílou knihu o elektronickém obchodu³². Tyto dokumenty však až na drobné výjimky³³ prakticky pouze transponovaly strategické priority EU, jejichž stručný nástin byl proveden výše.

Po zániku Ministerstva informatiky, jehož kompetence převzaly především Ministerstvo průmyslu a obchodu a Ministerstvo vnitra, byla řada dřívějších strategických iniciativ dokonce utlumena či ukončena, a to za časté z personálních důvodů³⁴. Úlohu orgánu definujícího strategii pro rozvoj informační společnosti v ČR pak měla převzít Rada vlády pro informační společnost, jejíž činnost organizačně zajišťuje Ministerstvo vnitra.

Model strategického orgánu na úrovni vlády je ne-pochybně vhodný, neboť prvky informační společnosti

jsou již dnes atributem řady veřejných agend a služeb a svěžit tuto problematiku do gesce jednoho z ministerstev či ústředních orgánů státní správy s sebou nutně nese konflikt pravomocí. Vládní koordinační orgán naopak může na jedné straně shromažďovat resortní podněty, na straně druhé může využít autoritu vlády k prosazení komplexních technických či legislativních řešení.

Přestože byla Rada vlády pro informační společnost ustavena a do její činnosti byly vkládány velké naděje, nepřinesla její existence doposud jediný použitelný výstup. Toto nepřijemné a na první pohled snaž až příliš kategorické konstatování lze opřít i o oficiální informační stránky tohoto orgánu³⁵, které kromě označení „Rada vlády pro informační společnost“ neobsahují žádné další informace.

Za neúspěchem tohoto potenciálně vysoce perspektivního orgánu můžeme hledat především personální důvody společně se skutečností, že téma strategického rozvoje informační společnosti není v České republice považováno za prioritní. Namísto strategické podpory, tvorby koncepčních řešení, definice standardů či unifikace technických kritérií pro jednotlivé informační systémy tak u nás dochází spíše k realizaci ojedinelých, izolovaných a krátkodobých aktivit partikulárního významu jednotlivými ministerstvy či ústředními orgány státní správy.

Strategie budování informační společnosti na úrovni mezinárodního společenství

K roli mezinárodního společenství třeba předeslat, že aktivity vedoucí k rozvoji informační společnosti mají charakter rozvojový, nikoli záchranný či udržovací. V situaci, kdy je OSN zatížena řešením bezpečnostních konfliktů či elementárních otázek výživy a zdraví, nejeví se budování informační společnosti jako prioritní otázka a nelze ani na tuto problematiku čekat alokaci významných zdrojů. Přesto ustavila OSN agenturu UNGIS (United Nations Group on the Information Society), jejímž primárním cílem má být formulace světových politik v oblasti budování informační společnosti.

Skutečnost, že UNGIS nedisponuje prakticky žádnými významnými finančními ani politickými zdroji společně s faktem, že její existence a činnost jsou jen minimálně reflektovány médií i odborným tiskem, nedávají příliš nadějí na to, že by se tato skupina mohla stát tahounem dalšího rozvoje informační společnosti. Mezi její hlavní činnosti se tedy doposud řadilo zejména politické zajištění a kontrola implementace závěrů Světových summitů o informační společnosti (WSIS - World Summit on the Information Society), a to především prostřednictvím tematicky zaměřených konferencí a zpracování analytických srovnávacích studií³⁶. Pokud už sama UNGIS vyvíjí nějakou fak-

tickou činnost k rozvoji informační společnosti, jedná se pak pouze o koordinaci aktivit posilujících komunikační infrastrukturu v zemích třetího světa.

Významnou mezinárodní iniciativou na poli rozvoje informační společnosti se naopak stala Mezinárodní úmluva o kyberkriminalitě připravená Radou Evropy ve spolupráci s řadou zámořských zemí včetně USA. Rada Evropy v tomto případě prokázala obdivuhodný konsensuální potenciál, když se touto úmluvou podařilo její signatáře zavázat k harmonizaci vnitrostátních trestních legislativ a vytvoření systému nepřetržité přeshraniční policejní spolupráce. Úmluva se zaměřuje na kvantitativní bezpečnost informačních sítí a postihuje i situace mezinárodního významu. Nadto pak obsahuje i závazky harmonizovat národní trestní legislativu v otázkách kvalitativní ochrany informační společnosti, když zavádí povinnost upravit trestnost šíření a držení dětské pornografie a porušování práv duševního vlastnictví.

Skutečnost, že se podařilo na mezinárodním poli prosadit konkrétní závazky států k ochraně informační společnosti je o to významnější, že úmluva má potenciál k dalšímu rozšiřování prostřednictvím opčních protokolů. Tento mechanismus postupného doplňování úmluvy již byl využit pro zakotvení povinností stíhat projevy rasismu a xenofobie v informačních sítích³⁷ a v současné době probíhá debata nad dalšími typy konsensuálně akceptované obsahové kyberkriminality.

I přes dílčí úspěchy naznačené výše však platí, že informační společnost stále není dominantním tématem mezinárodního společenství. Jednotlivé globální kvantitativní i kvalitativní aspekty rozvoje informační společnosti jsou tedy buďto ponechány prakticky bez pozornosti nebo je jim věnována pozornost spíše okrajová. Iniciativu na mezinárodním poli tak v současné době mají především evropské mezivládní a americké nevládní organizace³⁸, jejichž úspěchy jsou často limitovány partikularitou jejich činností, omezeností jejich zdrojů nebo jejich rozdílnou politickou orientací. Platí přitom, že jakékoli veřejné globální projekty na podporu informační společnosti se nemohou obejít bez spolupráce s globálními dodavateli příslušných technologií, poskytovateli služeb a tvůrci technických standardů - i v tomto aspektu je pak možné vidět důvod stagnace současných mezinárodních aktivit.

Závěrečné poznámky

Smyslem tohoto krátkého pojednání bylo především vymežit pojem informační společnosti z pozice teoretické právní vědy a zdůraznit jeho důležitost pro mechanismus právní regulace. Skutečnost, že právní věda, ale též etika či sociologie, se vlastní vinou stále vracejí k tradičním tématům a pomíjejí fenomén s kritickým významem pro další vývoj společnosti jako celku, způsobuje, že je informační společnost chápána téměř výlučně z ekonomických či technických pozic.

Nezájem uvedených disciplin pak vede k tomu, že si kvantitativně orientované autority rozvíjející informační společnost musí často bez dostatečného odborného zázemí samy hledat prostředky k ochraně kvality informací a informačních struktur.

Příkladem mohou být současné práce na rekodifikaci českého občanského práva. Zatímco je pozornost věnována tradičním avšak v praxi nepoužívaným institutům, jako jsou koupě na zkoušku nebo výhrada lepšího kupce, právo tvůrce vůbec nezaznamenává například existenci institutu doménového jména a registrační smlouvy (připomeňme, že se podle nespécifických ustanovení českého občanského zákoníku v současné době trvale plní celkem okolo půl milionu takových smluv a tento počet stále stoupá). Řada ustanovení v těchto smlouvách, byť jejich organizační kvalita a obecná rozumnost je nepopíratelná, je však z důvodu absence specifické zákonné úpravy problematická nebo dokonce absolutně neplatná³⁹.

Vedle kvalitativního pojetí informační společnosti jsme se výše zabývali též otázkou strategie jejího budování. V tomto směru můžeme na jedné straně konstatovat postupný posun od čistě kvantitativního ke kvalitativnímu přístupu. Na straně druhé je však možné podrobit kritice a priori regulativní charakter této strategie, kdy je problém často předvídan a normativně řešen ještě před jeho hypotetickým výskytem. Ačkoli v některých oblastech může být preventivní regulace účinná a žádoucí, formulovali jsme výše názor, že pro informační společnost se tato metoda jeví jako nevhodná, neboť namísto rozvoje přináší v této oblasti spíše restriktce a balastní právní zátěž.

Konečně jsme se pak stručně věnovali problematice hodnotové povahy informační společnosti. V tomto směru můžeme pracovat s tezí, že informační společnost není per se bezhodnotová, neboť základní její hodnoty nese v komplexním efektu její základní jednotka, tj. informace. Informační společnost je tedy možné chápat též jako ideál organizované společnosti, jejíž (nikoli nutně vyjádřenou) esenci jsou přirozené základní hodnoty.

Legal Reflection of the Concept of Information Society

The concept of information society can be viewed from two basic perspectives, i.e. quantitatively and qualitatively. While the quantitative approach focuses namely on objectively measurable variables like mass of data, number and speed of transactions, penetration of services etc., the qualitative approach examines namely the level of success in achieving order, freedom, happiness, fairness, justice and other social qualities.

Taking the qualitative approach to the information society, the article formulates the following theses:

- The qualitative development of information society is being alarmingly neglected. However, slight stress on the development of quantity compared to qualitative assessments and consequent regulations is appropriate.
- The structure of information society naturally carries basic values of mankind. Whenever there is an opportunity for measures of information society to develop, these values develop consequently.
- Neither global international activities nor activities on the national level are sufficiently carried out in order to secure further successful development of information society (namely its quality). Only significant efforts in this respect originate at the moment in Europe and are carried out by EU and CoE. However, the lack of success of the EU-based activities is based on their proactive and regulative nature.

The conclusions contain rather optimistic prognosis based on the fact that the most important quality of information society, i.e. basic values, is naturally forming a part of its physical and logical structure. Therefore, even if the protection of these values is neglected, they are able to persist. In this respect, there is emergent need for the law not to put constraints to natural development of freedom, fairness, solidarity etc. by neglecting or over-regulating most important aspects of everyday life of information society.

* Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného záměru č. MSM0021622405.

** JUDr. Radim Polčák, Ph.D., Katedra právní teorie PrF MU.

¹ Zakladatel moderní kybernetiky Norbert Wiener k tomu uvádí: „Právě tak, jako entropie je mírou dezorganizace a neuspořádanosti, informace je mírou organizace, uspořádanosti, a že informaci tedy lze chápat jako zápornou entropii; a že stroj, obdobně jako živý organismus nebo informacemi řádně řízené lidské společenství, je zařízení, jež bojuje proti obecné tendenci k vzrůstu entropie.“ Viz Wiener, N. *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge: MIT Press, 1961, str. 11.

² Kvalitní přehled především historických přístupů k tomuto pojmu nabízí internetová encyklopedie Wikipedia – jak se můžeme dočíst pod heslem „information society“, vychází pojmové vymezení informační společnosti prakticky vždy ze základů oboru, jemuž je určena příslušná publikace.

³ K východiskům a historii tohoto pojetí viz např. Zlatuška, J. *Informační společnost*. Zpravodaj UVT MU, ročník 8, číslo 4, str. 1 a násl.

⁴ Struktura těchto kanálů je dána použitou technologií – k tomu viz např. Lévy, P. *Cyberculture*. London: University of Minnesota Press, 2001, str. 13 a násl.

⁵ Pro tento typ využití služeb informační společnosti se vžilo souhrnné označení e-Government. Jako vhodné se jeví pojetí tohoto aspektu informační společnosti jednoduše jako cesty k posílení funkce veřejné správy jakožto služby společnosti – srov. Mates, P., Smejkal, V. E-government v českém právu. Praha: Linde, 2006, str. 9.

⁶ Jedním z klasických problémů je v tomto směru fenomén digital divide, tj. rozdílnosti šancí různých společenských či národnostních skupin v návaznosti na jejich přístup k informačním technologiím. Výklad problému společně s argumentací teze, že se nejedná jen o kvantitativní otázku podává např. Andr ez Guadamus in Guadamuz, A. The Digital Divide: It's the Content, Stupid! Computer and Telecommunications Law Review, číslo 304, str. 73 a násl.

⁷ Některé z těchto přístupů trpí snad až přílišnou důvěrou v sémantické schopnosti automatů – srov. např. Štědroň, B., Hlaváč, L. New Cyberspace Managers in the Year 202, MUJLT, ročník 2, číslo 1, str. 119 a násl.

⁸ K problému takzvané elektronizace justice viz např. Polčák, R. K elektronizaci justice. Jurisprudence, ročník 17, číslo 6, str. 3 a násl.

⁹ Srov. např. Verheij, B. Virtual Arguments, The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005, str. 127.

¹⁰ K tomuto pojetí viz např. Boyle, J. Shamans, Software and Spleens, Cambridge: Harvard University Press, 1996, str. 1 a násl.

¹¹ Kvalita informační společnosti je tedy v tomto případě určována mimo jiné i úrovní znalostí a motivace členů společnosti k využití informační infrastruktury – k tomu viz. Wilhelm, A. Digital Nation – Towards an Inclusive Information Society, Cambridge: The MIT Press, 2004, str. 17 a násl.

¹² Příkladem může být tlak na překotný rozvoj nových služeb informačních sítí, to však bez srovnatelného tlaku na jejich schopnost absorbovat sociální problémy či právní ochranu před zneužitím. Problematice společenského rozměru vývoje nových technologií se obecně věnuje Jean Jacques Solomon ve své monografii Solomon, J. J. Technologický úděl. Praha: Filosofie, 1997.

¹³ Připomeňme například nepředvídaný význam a formy využití služby WWW a protokolu HTTP, které byly v raných fázích vývoje internetu považovány za méněcenný doplněk důležitějších služeb jako FTP nebo Telnet. Dnes je WWW naproti tomu brána takřka jako synonymum pro internet.

¹⁴ Zde je třeba upozornit, že přirozenost nelze v žádném případě spojovat pouze s ekonomickou kategorií maximalizace vlastního materiálního užítku. Pokud by tomu tak bylo, Internet by nikdy nedosáhl aktuálního svého rozsahu a důležitosti – srov. výklad k problematice sdílení a jeho motivům in Lessig, L. Free Culture. New York: Penguin Press, 2004, str. 31 a násl.

¹⁵ Totéž samozřejmě platí i pro stát a jeho regulační aktivity – srov. Salomon, J. J., Technologický úděl, Praha: Filosofie, 1997, str. 203 a násl.

¹⁶ Viz Saxby, S. The Role of Government in National/International Internet Administration, in The Internet, Law and Society, ed. Akdeniz, Y., Walker, C., Wall, D., Harlow: Pearson Education Limited, 2000, str. 3.

¹⁷ Viz Wiener, N. Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: MIT Press, 1961, str. 13.

¹⁸ Zde je třeba připustit, že se liší názory na otázku potřeby aktivně kódovat základní hodnoty do struktur informační společnosti. Obhajoba přirozené schopnosti informační spo-

lečnosti tyto hodnoty vytvářet a chránit viz např. Polčák, R. Code and Complexity: Can the code stand Lessig's challenges? Medien und Recht International Edition, ročník 4, 2007, číslo 3, str. 9 a násl. Opačný názor viz Lessig, L. Code V.2. New York: Basic Books, 2006, str. 6.

¹⁹ Uměle vytvořené informační prostředí (kyberprostor) může posloužit jako vynikající model informační společnosti – způsob organizace sociálních skupin v kyberprostoru prostřednictvím implicitních hodnot popisuje Pierre Lévy ve své Kyberkultuře – viz Lévy, P. Cyberculture. London: University of Minnesota Press, 2001, str. 165 a násl.

²⁰ Za pozornost rovněž stojí i to, že takové služby informační společnosti zpravidla nevznikají spontánně ale pouze v případě předchozí finanční motivace. Naopak vznik a vývoj komunitních služeb, sítí pro sdílení multimedií apod. bývá často motivován spontánní potřebou spíše než ekonomickým efektem.

²¹ Plný název dokumentu zní Recommendations to the European Council: Europe and the Global Information Society. Plný text je ke stažení např. na stránkách IDABC <http://ec.europa.eu/idabc>.

²² Důraz na jednotlivé aspekty budování informační společnosti byl v Lisabonské strategii oproti původnímu znění z roku 2000 ještě posílen při revizi v roce 2005.

²³ Tento kvalitativní moment nové strategie je třeba zvlášť zdůraznit, neboť se zde Komise hlásí k revizi autorského práva ve smyslu uvolnění bariér k šíření informací. Otázku legitimacy jednotlivých autorskoprávních restrikcí v prostředí informační společnosti řeší Lawrence Lessig - viz Lessig, L. Freeculture, New York: The Penguin Press, 2004, str. 273 a násl.

²⁴ Aspekt soukromí genericky zahrnuje i ochranu osobních údajů. Pojem osobních údajů se však s postupem času stal na pojmu soukromí relativně nezávislým – k problému viz např. Polčák, R. Some Notes on Current Paradoxes in the Law on Personal Data Protection, Information and Communications Technology and Law, ročník 4, číslo 6, str. 52 a násl.

²⁵ Takovým příkladem může být obecný institut civilní odpovědnosti, který byl v posledních několika letech zásadně měněn a doplňován o prvky odpovědnosti specifických subjektů tvořících fyzickou a logickou infrastrukturu informační společnosti, tj. ISP. K problematice viz Polčák, R. Právo na internetu – Spam a odpovědnost ISP, Brno: Computer Press, 2007, str. 28 a násl.

²⁶ Hned několik příkladů, kdy se právo kvůli své letargičnosti pohybuje na hranici vlastní legitimacy dává například Uta Kohl ve své monografii Kohl, U. Jurisdiction and the Internet, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 33 a násl.

²⁷ Problému proaktivní regulace se věnují i některé základní učebnice práva informačních a komunikačních technologií, když na příkladech z praxe ilustrují problematiku ambicí evropského právo tvůrce, obecně řečeno, rozlišovat mezi dobrými a špatnými informacemi – srov. Rowland, D., Macdonald, E. Information Technology Law, New York: Routledge Cavendish, 2005, str. 477 a násl.

²⁸ Význam evropského hospodářského a kulturního prostoru přitom často vede k tomu, že se negativní efekty proaktivní regulace rozšíří i mimo území EU. Příkladem může být ochrana osobních údajů, jejíž problematiku správním charakterem jakož i diskutabilní parametry nastavené evropským právo tvůrcem negativně ovlivňují právní prostředí v USA, Jižní Americe či Indii – srov. např. Cohen, J.E. Examined Lives: Informational Privacy and the Subject as an Object, Stanford Law Review, číslo 52, str. 1373 a násl.

²⁹ Tento osud postihl například oblast elektronických podpisů (ke zlepšení muselo dojít až následně velkou novelou), některých služeb informační společnosti nebo dalšího využití informací veřejného sektoru.

³⁰ K pojmu znalostní ekonomiky viz např. Chi-ang Lin, B. A New Vision of the Knowledge Economy, *Journal of Economic Surveys*, ročník 21, číslo 3, str. 553 a násl.

³¹ Dokument byl schválen usnesením Vlády ČR č. 265 ze dne 24. března 2004.

³² Tento dokument navázal na Zelenou knihu elektronického obchodu a byl schválen usnesením Vlády ČR č. 474 ze dne 19. května 2003.

³³ Jednou z výjimek byla například problematika daňových úlev – žádný komplexní program však nakonec nebyl implementován.

³⁴ Strategie rozvoje informační společnosti patří v některých evropských státech k objektům zájmu centrálních státních orgánů zřízených k ochraně osobních údajů resp. k ochraně práva na informace. Přestože zde po zániku Ministerstva informatiky existoval solidní prostor k prosazení Úřadu na ochranu osobních údajů, tento potenciál organizačních změn zůstal prakticky nevyužit.

³⁵ Vzhledem k tomu, že činnost Rady zajišťuje Ministerstvo vnitra, jsou stránky Rady součástí jeho portálu na adrese www.mvcr.cz/informacni-servis-rada-vlady-pro-informacni-spolecnost.aspx.

³⁶ Poslední z publikovaných studií je zaměřena na problematiku eGovernmentu a nese název UNDESA: The UN E-Government Survey 2008: From E-Government to Connected Governance. Její hlavní přínos je možné vidět v tom, že komparativní metodou a na společném podkladě prezentuje jednoduchá empirická zjištění z různých částí světa a vyzdvihuje zajímavá inovativní řešení.

³⁷ Tuto problematiku řeší Dodatečný protokol o trestním postihu rasistických a xenofobních činů spáchaných prostřednictvím počítačových systémů.

³⁸ V tomto případě se jedná především o nadace a nezisková sdružení podporovaná dodavateli informačních technologií a poskytovateli služeb informační společnosti.

³⁹ Příkladem může být konstrukce mandatorního rozhodčího řízení, které je kvůli nezájmu právo tvůrce upraveno pouze nespécifickými soukromoprávními instrumenty. Taková úprava, byť pravděpodobně v nejlepší dosažitelné variantě, je však nanejvýš diskutabilní a je oprávněný důvod se domnívat, že takto založená pravomoc rozhodce je z podstaty vadná.